

SÓLRÚN BERGPÓRSDÓTTIR

SJÓMENN – UPPLIFUN OG VIÐHORF GAGNVART STARFI OG NÁMI

„SNORRI STURLUSON BÓK MUN EKKI HJÁLPA Í STARFINU“

Rannsókn á meðal undirmanna á íslenskum fiskiskipum. Rannsóknin var unnin í meistara-námi í náms- og starfsráðgjöf við Háskóla Íslands 2010–2011 og verða hér viðraðar helstu niðurstöður. Markmið rannsóknarinnar var að kanna upplifun og viðhorf undirmanna á sjó gagnvart starfi sínu, námi almennt og náms- og starfsráðgjöf, sem og hvaða möguleika þeir sæju varðandi nám meðfram starfi. Viðtöl voru tekin við háseta og matsveina víðs vegar af landinu, fimm karla og eina konu, á aldrinum 22–49 ára. Þau áttu það sameiginlegt að hafa nokkra starfsreynslu á sjó, takmarkaða framhaldsmenntun og engin réttindi í sjómennsku. Einnig var myndaður rýnihópur, með sjö körlum á aldrinum 30–50 ára, sem var þverskurður allra starfsstétta á fiskiskipum.

Niðurstöðurnar sýna að afstaða þátttakenda til starfs, náms og náms- og starfsráðgjafar mótast af flóknu samspili innri og ytri áhrifspátta. Tilgangur starfsins tengdist mikið tekjum og fyrirvinnukvöð. Starfsánægja var takmörkuð og fundu menn fyrir óþægilegu valdaleysi í oft harðsnúnu starfsumhverfi sem getur dregið úr löngun til náms og ráðgjafar. Tiltekin starfsáhugasvið og karlmennskuhugmyndir mótuðu einnig afstöðu þátttakenda. Hugsað var stutt fram í tímann og lítið fór fyrir framtíðaráætlunum í starfi. Fyrri námsreynsla gat hindrað mögulegt framhaldsnám og höfðu námsörðugleikar og jafnvel félagsleg mismunun þar sitt að segja. Að auki hafði meirihluti þátttakenda takmarkaða þekkingu á námsmöguleikum og náms- og starfsráðgjöf. Þeir töldu þó að ýmsir möguleikar væru á að stunda nám með sjómannsstarfi. Stuðningur hagsmunaaðila skipti miklu máli, en forsendan væri að sjómenn sæju tilganginn með námi.

SJÓMENNSKAN – ÞRÓUN STARFSINS Á ÍSLANDI

Segja má að sjómannsstarfið hafi ákveðna sérstöðu í íslenskrí menningu. Árlega er haldinn sérstakur Sjómanna dagur þar sem menn eru heiðraðir fyrir vel unnin störf, minnst er látinna sjómanna og dregið er fram mikilvægi sjávarútvegsins fyrir þjóðina. Einnig er reglulega vakin athygli á mikilvægi starfsins í fjölmiðlum þar sem aflabrögð og fiskigengd þykja ómissandi fréttæfni, jafnframt því sem minnt er á þær hættur sem geta fylgt því. Tiltekinn lífsstíll fylgir þessu starfi sem hefur mótast af einangrun vinnustaðar og óblíðum náttúruöflum.

Sjómannastéttin hefur gengið í gegnum miklar breytingar í kjölfar innleiðingar kvótakerfis og aukinnar hagræðingar.

Sólrún Bergþórsdóttir

Aukin tæknivæðing fiskiflotans hefur haft margvísleg áhrif. Skipin verða sífellt stærri og tæknivæddari og veiðarfæri öflugri. Kvótakerfið setur hinsvegar mörkin. Mikil áhersla er þar af leiðandi lögð á hagræðingu til að tryggja sem mestan gróða. Tækninni er því beitt þar sem hægt er og úthaldið er stíft. Það veldur því að á sumum skipum fara sjómenn í mánaðarlanga túra á fjarlæg mið þar sem samband við umheiminn getur verið takmarkað, lítið er stigið á land og menn vinna á vöktum. Á minni bátum hefur tækni einnig aukist, en þar eru túrarnir styttri og menn vinna þar allir sem einn meðan á törn stendur. Tæknivæðingin hefur aukið kröfur til sjómanna um þekkingu og færni í starfi. Tölvutæknin hefur rutt sér til rúms hvort sem um er að ræða í brú, vélasal eða vinnslusal og er því menntun sjómanna í stöðugri þróun. Fiskiskipaflostin hefur minnkað jafnt og þétt og sjómönnum hefur sömuleiðis fækkað verulega, eða frá því að vera 6.200 árið 1991 niður í 4.200 árið 2008 (Hagstofa Íslands, 2010). Launin hafa hækkað töluvert undanfarin ár, sérstaklega í kjölfar hrunsins. Samkeppni um störf hefur því aukist til muna. En kvótakerfið veldur einnig ákveðnu óöryggi í starfsstéttinni því skerðing á kvóta getur lækkað tekjur verulega og jafnvel haft þær afleiðingar að leggja þurfi skipi um tíma. Við þetta bætist að þar sem fiskurinn er náttúruauðlind geta vertíðir brugðist. Það er því ekki alltaf á vísan að róa í þessari starfsgrein.

FULLORÐINSFRÆÐSLAN

Þær breytingar sem orðið hafa í sjómenskunni á nýrri öld eiga sér nokkurn samhljóm í flestum starfsstéttum á Íslandi

Því að íslenskt samfélag byggir sífellt meira á þekkingu og tækni. Opinberir aðilar og atvinnulífið hafa gert sér grein fyrir mikilvægi þess að mannauðurinn sé í takt við þessa þróun og hafa því sameinast um að gera vinnumarkaðinn samkeppnishæfan í hinum vestræna heimi. Í þessu tilliti hefur áhersla verið lögð á að efla fullorðinsfræðslu á Íslandi og hefur hún því verið í mikilli gerjun undanfarinn áratug. Samningur hefur verið gerður milli íslenskra stjórnvalda og aðila á vinnumarkaði um að efla framhaldsmenntun með það að markmiði að árið 2020 verði einungis 10% fólks á vinnumarkaði án framhaldsmenntunar (Forsætisráðuneytið, 2011).

Tilkoma Fræðslumiðstöðvar atvinnulífsins í kjölfarið hefur haft mikil áhrif á þróun fullorðinsfræðslunnar hér á landi (Ingibjörg Elsa Guðmundsdóttir, 2010). Mikilvægur þáttur í þessari þróun hefur verið náms- og starfsráðgjöf fyrir fullorðna sem hefur fest sig í sessi sem nauðsynlegur hluti af símenntunarferli einstaklinga. Þessi þáttur hefur eflst sérstaklega fyrir tilstilli verkefnisins *Náms- og starfsráðgjöf fyrir fólk á vinnumarkaði*, þar sem fullorðnum einstaklingum á vinnumarkaði er veitt náms- og starfsráðgjöf, bæði á vinnustöðum og á símenntunarmiðstöðvum. Fræðslumiðstöð atvinnulífsins hefur stýrt verkefninu í samstarfi við símenntunarmiðstöðvar í landinu. Markmið þjónustunnar er að færa ráðgjöfina til markhópsins með því að kynna gildi símenntunar og náms- og starfsráðgjafar og vekja athygli á námsleiðum og fræðslusjóðum. Einnig er það markmið með ráðgjöfinni að draga fram námsþarfir markhópsins og miðla inn á vettvang fullorðinsfræðslunnar. Aðeins hefur að takmörkuðu leyti náðst til einstaklinga sem sjá sér farborða sem sjómenn. Í mínu starfi sem náms- og starfsráðgjafi, bæði í framhaldsskóla og á símenntunarmiðstöð á landsbyggðinni, hefur verið erfiðleikum bundið að ná til sjómanna með námsráðgjöf og námstilboð. Náms- og starfsráðgjafar á símenntunarmiðstöðvum um landið hafa tekið undir þetta. Það var einmitt þess vegna sem sú hugmynd kviknaði hjá greinarhöfundum að setja saman kynningu á verkefninu *Náms- og starfsráðgjöf fyrir fólk á vinnumarkaði* á mynddisk fyrir sjómenn og var hann styrktur af Sjómennt, sem er fræðslusjóður undirmanna á sjó, Landsambandi íslenskra útvegsmanna og Fræðslumiðstöð atvinnulífsins. Kynningin kom út í apríl 2010 bæði á DVD disk og í vefútgáfu á <http://viskave.is/> (Sólrún

Bergþórsdóttir, 2010) og hefur honum verið dreift af náms- og starfsráðgjöfum símenntunarmiðstöðva víða um land í alla stærri báta og togara.

Ljóst er að í þessari stétt er hópur með litla formlega framhaldsmenntun sem á það á hættu að verða útundan á vinnumarkaði vegna þess að hann getur ekki uppfyllt síbreytilegar kröfur atvinnulífsins í dag. Það sama getur einnig átt við um menntaða sjómenn því að kröfur um endurmenntun eru sífellt að aukast. Ef sjómenn ná ekki að fylgja þessari þróun getur það haft margvíslegar neikvæðar afleiðingar í för með sér, bæði fyrir þá persónulega og þjóðfélagið í heild. Það er því rík þörf á að ná til þeirra með náms- og starfsráðgjöf og námstilboð.

MERKING STARFSINS Í LÍFI ÞÁTTTAKENDA

Það kom skýrt fram hjá þátttakendum að starfsmanngerð þeirra einkennist af jarðbundnum og praktískum hugsunarhætti sem gerir það að verkum, meðal annars, að menn taka því sem að höndum ber og láta verkin tala. Ákveðin kappsemi, áhættusækni og aðlögunarhæfni einkenndi viðmælendur því þeir voru tilbúnir í langar vinnutarnir, að skipta um vinnustað eftir þörfum, takast á við misjöfn veður og ótrygga veiði. Þessir þættir endurspegluðust nokkuð í umræðum þátttakenda um mögulegt nám. Greinilegt var á meðal karlanna að þeir sáu helst tilgang í námi sem væri verklegt og veitti einhver réttindi. Aðeins ein kona var í hópnum og var hún jafnframt sú eina sem ræddi um nám sem leið til að byggja sig upp persónulega. Inn í þetta spiluðu áhrif af ákveðinni ímynd sem karlmennirnir í hópnum gáfu af sjálfum sér og mátu mikils í þessu umhverfi. Sterk þörf var á meðal karlanna í hópnum að sanna líkamlegan og andlegan styrkleika sinn í starfinu, enda virðist sjómannsstarfið krefjast mikils af þeim. Þeir tengdu þessar kröfur við ákveðna karlímynd sem felur það í sér, meðal annars, að menn bjarga sér sjálfir, og kveinka sér ekki né klaga. Starfsaðstæður virtust einnig ýta undir þetta því vinnan fór fram í litlu, afmörkuðu samfélagi þar sem áhrif þess náðu yfir í byggðarlagið í landi. Nokkra kergju mátti greina á meðal þátttakenda gagnvart stöðu þeirra í samfélaginu. Þeim fannst á sig hallað og virtust þeir

hafa takmarkaða trú á að það breyttist. Menn virtust vera eins og milli steins og sleggju í þessu umhverfi því að það kerfi sem þeim fannst brjóta á sér var jafnframt uppspretta þeirrar sterku fjárhagslegu stöðu sem þeir hafa í dag. Þess vegna virtust menn sætta sig við þetta með trega, en vonleysistilfinningin var áberandi. Má ætla að það andrúmsloft sem virðist ríkja í starfsumhverfi þátttakenda geti haft einhver áhrif á ákvörðun þeirra um að fara í nám þar sem þeir þurfa að meta hvort það sé áhættunnar virði. Einnig má velta því fyrir sér hvort sjálfsbjargarþörf þeirra geti dregið úr löngun til að sækja sér stuðning og ráðgjöf hjá fagaðila. Þeir gætu litið á það sem veikleikamerki að þurfa að sækja slíkt og felur orðið ráðgjöf það dálítið í sér að verið sé að sækja sér aðstoð. Þar að auki er nokkuð ljóst af lýsingum flestra viðmælenda að einelti virtist viðloðandi á vinnustað þeirra. Miðað við þær lýsingar sem þátttakendur gáfu af vinnuumhverfi sínu má velta fyrir sér hvort skýringin á takmarkaðri starfsánægju eigi sér að einhverju leyti rætur í því andrúmslofti sem langvarandi einelti veldur. Slíkur starfsandi getur haft áhrif á það hvort sjómaður treysti sér til að stunda nám um borð.

Karlmennirnir lögðu mikla áherslu á mikilvægi launanna í starfinu. Þeir nefndu fátt annað sem kost við starfið, einnig þeir sem voru nokkuð sáttir. Það kom skýrt fram hjá mörgum þátttakenda að há laun væru ekki aðeins kostur í starfinu heldur styrktu þau einnig ímynd þeirra sem karlmanns. Athyglisvert er að menn upplifðu þessa upphæfð á ólíkan hátt eftir aldri og félagslegri stöðu. Yngri mennirnir lögðu áherslu á kosti þess og virtust njóta þeirra vel sem einhleypir karlar. Eldri mennirnir, sem voru með fjölskyldu, upplifðu þessa ímynd aftur á móti sem þunga kvöð. Að þeirra mati voru þeir orðnir fastir í viðjum fyrirvinnunnar þar sem síauknar kröfur fjölskyldunnar, og þeirra eigin, hafði leitt þá til skuldbindingar sem erfitt var að losa sig frá. Sumir þátttakenda gerðu sér grein fyrir þeim neikvæðu áhrifum sem þessar kröfur höfðu á þá sem foreldra. Það er meðal annars þess vegna sem sumir þeirra gátu ekki hugsað sér að stunda sjóinn til langframa. Há laun sem margir sjómenn njóta þessa stundina ættu að gefa þeim aukið svigrúm til að mennta sig meðfram starfi, en það kom ekki fram hjá þátttakendum. Einn þeirra leit svo á að hann gæti illa sleppt túr fyrir námslotu vegna þess hve miklir peningar væru í húfi.

Ljósmynd: Alexandra Sharon Róbertsdóttir

Fyrir utan áhersluna sem menn lögðu á tekjubáttinn voru fáir aðrir þættir nefndir sem mikilvægir kostir. Einn talaði um ákveðið frelsi sem hann upplifði á sjónum, tveir kunnu vel við atganginn og stemninguna þegar allir vinna saman, og nokkrir þeirra voru nokkuð stoltir yfir þessu starfi og töldu að því fylgdi ákveðin virðing í nærumhverfi. Nokkur fórnarkostnaður virðist fylgja sjómannsstarfinu og má gera því skóna að tiltekin hættu geti verið á því að því lengur sem einstaklingur starfar í slíkum kringumstæðum því meiri líkur séu á starflegri og persónulegri stöðnun, sérstaklega ef enginn annars konar stuðningur kemur til. Það sést glögggt í gögnunum að margir þátttakenda vilja frekar vinna tarnavinnuna þó að hún geri gifurlegar líkamlegar kröfur til þeirra. Menn vilja frekar vinna saman, heldur en vinna í „kexverksmiðjunni“ eins og einn þeirra kallar hásetavinnuna á frystitogurunum þar sem unnið er á vöktum og samskipti eru takmörkuð. Athyglisvert er að konan í hópnum skar sig nokkuð úr hvað varðar hugmyndir um kosti starfsins því að hún nefndi ekki tekjubáttinn sérstaklega en leit á starfið sem kærkomna tilbreytingu og ögrun fyrir sig persónulega. Viðhorf hennar gagnvart námi voru einnig mjög jákvæð og er ljóst að hún hefur tileinkað sér hugmyndafræði símenntunar því að hún taldi nauðsynlegt að halda sér við námslega: „þú veist til þess að svona hreinsa hugann og bæta einhverju nýju við“, eins og hún orðaði það.

UPPLIFUN OG VIÐHORF GAGNVART NÁMI OG NÁMS- OG STARFSRÁÐGJÖF

Í niðurstöðunum komu fleiri þættir í ljós sem geta haft áhrif á upplifun og viðhorf þátttakenda gagnvart námi og náms- og starfsráðgjöf. Þar spilar inn í fyrri reynsla þeirra af námi, áhættuhegðun og vanþekking á námsmöguleikum. Eftirtektarvert er að helmingur viðmælenda í viðtölunum glímir við námsörðugleika. Fyrir þá var bóklegt nám töluverð hindrun. Þessir örðugleikar höfðu dregið úr sjálfstrausti þeirra gagnvart námi og virtust ýta undir neikvæð viðhorf til bóklegs náms, sem þeir sögðust ekki sjá tilganginn með: „Snorri Sturluson bók mun ekki hjálpa í starfinu“ sagði einn viðmælendanna, en hann glímir við lesblindu. Hinir þátttakendurnir höfðu farið í framhaldsnám og gengið ágætlega en ekki tekist að ljúka því vegna ýmissa utanaðkomandi ástæðna. Það var greinilegt á meðal karlanna í rannsókninni að þeir skipulögðu sig almennt ekki mikið fram í tímann og virtust ekki finna mikla þörf til þess að tryggja stöðu sína á vinnumarkaði. Sjá má fyrir sér að vinnufyrirkomulagið, sem oftar en ekki byggist á vertíðartörnum, ýti undir slíkt. Greina mátti nokkuð sjálfsöryggi hjá þátttakendum hvað þetta varðar sem gæti helgast, meðal annars, af því að þeir koma af landsbyggðinni. Þeir virtust þekkja vel til í atvinnulífinu þar sem þeir bjuggu og treystu á þá virðingu sem þeir töldu sjómannsstarfið hafa í samfélaginu. Það sést á því hvað sumir þeirra voru öruggir með að fá vinnu í landi vegna góðs orðspors sem sjómenn. Áberandi var á meðal þátttakenda hvað þeir voru flestir illa upplýstir um það nám og náms- og starfsráðgjöf sem væri í boði. Einn viðmælendinn lýsti vanþekkingu sinni á eftirfarandi hátt: „...mér líður stundum eins og ég hafi fæðst í torfkofa þegar kemur að þessu. Ég veit ekki einu sinni hvað er í boði...“. Í þessu felast augljóslega margvíslegar hindranir. Mat þeirra á vinnumarkaðinum í landi var nokkuð óraunsað, sem sést til að mynda á því að einn taldi að meiraprófið nægði til þess að fá vinnu í landi. Vanþekking á menntunarmöguleikum veldur því að þeir sjá ekki slík tækifæri fyrir sér. Þar sem náms- og starfsráðgjöf virtist vera þeim nokkuð framandi, eru jafnframt litlar líkur til þess að þeir nýti sér hana. Þessi vanþekking endurspeglar það lokaða

umhverfi sem þátttakendurnir vinna í. Starfsumhverfið skýrir því nokkuð viðhorf þeirra til náms og starfa.

MÖGULEIKAR OG HINDRANIR Á NÁMI MEÐ SJÓMANNSSTARFI

Allir þátttakendur töldu Internetið vera lykilatriði fyrir nám á meðal sjómanna. Menn sögðu að Netið væri komið í flesta báta en gæði væru misjöfn. Það væru helst stærstu útgerðirnar, með stærstu bátana, sem gætu boðið upp á samband um gervihnött. Aðgengi um borð er einnig misgott. Hjá sumum er netsamband inn í klefa og hjá öðrum er það aðeins upp í brú. Menn bentu á að með ódýrari nettengingu væri það háð miðum hvort samband næðist, til dæmis væru menn sambandslausir á Noregsmiðum og í Smugunni. En það kom einnig fram að netsamband um gervihnött gæti verið mjög dýrt, sérstaklega þegar miklu efni væri halað niður. Þar sem aðrar tengingar eru í boði er ekki hægt að hala niður miklu efni því að kerfið ræður ekki við það. Myndbönd og fyrirlestrar á Netinu myndu því ekki endilega henta fyrir fjarnám sjómanna, enn sem komið er. Þar að auki er ákveðinn hópur sjómanna sem hefur ekki tileinkað sér upplýsingatæknina, og töldu þátttakendur að kynslóðabil væri á í þessum efnunum. Það kom þó fram í rýnihóp að algengt væri að sjómenn væru með sína eigin fartölvu um borð. Menn nýttu sér það til að vera í sambandi við fjölskyldu og vini, og til þess að fylgjast með því sem er í gangi í landi. Sjómenn finndu því ekki eins mikið fyrir einangrun og áður. Yngri menn nota tölvuna meira en þeir eldri og eru klárari við það. Það kom fram að netsamband þyrfti ekki að vera forsenda þess að menn gætu stundað nám því að sumir þátttakenda könnuðust við skipsfélaga sem höfðu stundað fjarnám áður en Internetið var í boði með góðum árangri.

Möguleikar til frítöku voru mismiklir meðal þátttakenda og fór það eftir veiðum og stærð báta. Það gat varið allt frá einni helgi á þriggja vikna fresti til eins mánaðar, annan hvern mánuð. Þó að aðstæður um borð geti verið misjafnar, töldu menn að þær ættu alla jafna ekki að hindra nám. Yfirleitt deildu tveir menn klefa, og töldu þeir að almennt væri hægt að sinna lærdómi þar. Einn viðmælendinn taldi að nám um borð væri jákvætt mótvægi við það andlega álag sem menn

geta fundið fyrir í löngum túrum. Menn hefðu oft góðan tíma á milli vakta og í raun ekkert annað að gera.

Skýrt kom fram, bæði í viðtölunum og í rýnihópnum, að þó að Netið væri um borð vissu menn lítið um hvaða nám væri í boði né hvers konar náms- og starfsráðgjöf og styrkir. Í rýnihópnum töluðu menn um að upplýsingar um slíkt rötuðu sjaldan um borð. Formaður sjómannafélags sagði að reynslan hefði sýnt að það eina sem dygði til að koma upplýsingum til sjómanna væri að fara með þær í bátana og væri hann nú farinn að gera það. Tveir þátttakenda sögðust hafa orðið varir við nokkuð skilningsleysi gagnvart námi á sjó. Að þeirra mati væri þekking menntastofnana á aðstæðum sjómanna oft takmörkuð. Þeir bentu á að ýmsir örðugleikar gætu fylgt fjarnámi á sjó, sérstaklega þegar nemendur þyrftu að mæta í lotur og próf á ákveðnum tímum. Þeir sögðu frá mönnum sem hefðu misst af prófum vegna þess að þeir komust ekki í land og hefðu þar með tapað náminu. Þeim fannst einkennilegt að menn gætu ekki tekið próf um borð þó að það væri ekki á sama tíma og aðrir. Einn lýsti þeirri skoðun sinni að hann væri ekki tilbúinn til að sleppa túr til að mæta í lotu í verkefnavinnu sem hann gæti alveg eins unnið um borð. Í umræðum, bæði í rýnihóp og í viðtölum, kom fram að það krefðist mikils sjálfsaga og sjálfsbjargarviðleitni að stunda fjarnám á sjó og menn gætu ekki treyst á beina aðstoð. Gott netsamband væri ekki nægilegt í sjálfu sér til þess að hvetja menn til náms. Vakning meðal sjómanna væri forsenda þess að menn tækju skrefið. Nauðsynlegt væri að hafa stuðning útgerðar með sér í slíku því að hún legði að miklum hluta línurnar um hvað væri „jákvætt“ um borð, eins og einn orðaði það.

AÐ LOKUM

Meginniðurstöður rannsóknarinnar gefa vísbendingar um að afstaða undirmanna á sjó gagnvart starfi sínu, námi og náms- og starfsráðgjöf er nokkuð málum blendin, og er skýringanna, meðal annars, að finna í samtengdum þáttum reynslu, viðhorfa, upplýsingaskorts og starfsaðstæðna. Saman geta þessir þættir myndað ákveðna hringrás hindrana sem virðist á stundum hafa styrkleik þrefalds þráðar. Ef svo er raunin er augljóst að þann vítahring þarf að rjúfa.

Ljósmynd: Helgi Thorsteinsson/norden.org

Forsenda þess að svo verði er vakning á meðal sjómanna varðandi þessi mál. Annað lykilatriði í því samhengi er aðkoma hagsmunaaðila stéttarinnar að bættu aðgengi að námi. Slíkt mun ekki aðeins hafa jákvæð áhrif á sjómanninn sjálfan heldur einnig fjölskyldu hans og starfsumhverfi. Í þessu samhengi er mikilvægt að hugsa um námshugtakið í víðasta samhengi þess, því að það er ekki einungis nauðsynlegt fyrir sjómenn að styrkja stöðu sína á vinnumarkaði heldur benda niðurstöður einnig til að mikil þörf sé á að efla starfsanda og samheldni á vinnustað þeirra. Sjá þarf til þess að tækifæri bjóðist til að gera slíkt, og má benda á að í landi þykir nokkuð sjálfsagt hjá fyrirtækjum að bjóða starfsmönnum reglulega upp á slík námskeið. Slíkir þættir eru oft hluti af þeirri starfsmannastefnu sem fyrirtæki eru í síauknum mæli að setja sér, og væri forvitnilegt að vita hvort sú þróun sé einnig á meðal útgerðarfyrirtækja. Einnig er nauðsynlegt að kanna umfang og viðbrögð við einelti á sjó. Viðbragðsáætlanir gegn einelti á vinnustað þykja orðið sjálfsagður hluti af atvinnurekstri í landi; er það svo einnig á sjó? Vert væri að athuga það.

Ein leið til þess að vekja sjómenn til vitundar um þá möguleika til náms sem eru fyrir hendi er að hagsmunaaðilar sameinist um að efla upplýsingaflæði til þeirra. Spennandi verður að sjá hvort útgáfa kynningardisksins *Pitt val – Þín leið, Náms- og starfsráðgjöf fyrir sjómenn* (2010) hafi jákvæð áhrif. Ákveðnar vísbendingar eru um að þó að diskurinn sé kominn

um borð í báta hafi ekki verið tryggt að hann verði sýndur. Tryggja þarf að svo verði og geta stéttarfélag undirmanna haft þar áhrif. Símenntunarmiðstöðvar og aðrar menntastofnanir þurfa einnig að koma upplýsingum um starfsemi sína í meira mæli um borð í bátana ef þau vilja ná til þessa markhóps. Það er hinsvegar stórt og ögrandi verkefni að takast á við viðhorfin. Aukin upplýsingagjöf, ásamt markvissu átaki til að gera sjómönnum ljósar þær áhættur sem felast í því að styrkja ekki stöðu sína á vinnumarkaði skiptir þar máli. Nauðsynlegt er að virkja útgerðir og skipstjóra í þessu verkefni því að áhrif þeirra geta verið mikil. Stéttarfélagin ættu hinsvegar að leiða þessa vinnu því hér er um mikið hagsmunamál að ræða fyrir félagsmenn. Þar stendur þó eftir að eina leiðin til að auka líkurnar á því að sjómenn sæki nám er með því að sýna þeim fram á þörfina og möguleikana og þá þarf að láta verkin að tala. Raunfærnimat gæti verið kostur sem myndi hvetja sjómenn til náms. Jákvæð reynsla er af raunfærnimati í vélstjórn á mínum vinnustað, Framhaldsskólanum í Vestmannaeyjum, þar sem menn gátu stýtt nám sitt töluvert. Í bígerð er að bjóða upp á raunfærnimat í skipstjórn. Þar skipta áhrif hagsmunaaðila öllu máli.

Við eflingu á menntun sjómanna mun upplýsingatæknin spila lykilhlutverk, og er vert að skoða þá mörgu möguleika sem þar bjóðast. Netið er vissulega sterkur kostur í námi en þar sem því verður ekki við komið má sjá fyrir sér að hægt væri að bjóða bæði fræðslu og námsefni á diskum. Fjölbreytni í námsaðferðum og námsmati hefur aukist síðustu ár og gæti það örugglega komið sjómönnum til góða, ekki hvað síst í bóklegu fögunum. Sérstaklega gæti það auðveldað einstaklingum með námshindranir að takast á við námið. Námsleiðin *Aftur í nám*, sem Fræðslumiðstöð atvinnulífsins hefur hannað, gæti hentað því þar er boðið upp á lesblindugreiningu ásamt kennslu í bóklegum greinum (e.d.a.). Ljóst er að þeir einstaklingar sem glíma við námshindranir verða að fá styrkingu og þjálfun til þess að takast á við nám að nýju. Þess vegna verður að gera ráð fyrir því að námið verði að einhverju leyti stundað í landi, sérstaklega í upphafi. Verklegt nám gerir einnig slíkar kröfur. Þar að auki er nauðsynlegt fyrir sjómenn að rífa sig aðeins úr sínu lokaða starfsumhverfi til að hitta aðra námsmenn og skiptast á skoðunum og hugmyndum. Það er nám út af fyrir sig.

HEIMILDIR

- Forsætisráðuneytið. (2011, janúar). *Ísland 2020 – sókn fyrir atvinnulíf og samfélag. Þekking, sjálfbærni, velferð*. Sótt 3. október 2012 af <http://www.forsaetisraduneyti.is/media/Skyrslur/island2020.pdf>
- Fræðslumiðstöð atvinnulífsins. (e.d.a). *Námsskrár*. Sótt 3. október 2012 af <http://frae.is/namsskrar/>
- Hagstofa Íslands (ritstj.). *Vinnumarkaður. Starfandi eftir atvinnugreinum, kyni og búsetu 1991–2008*. Sótt 6. desember 2010 af <http://hagstofa.is/?PageID=637&src=/temp/Dialog/varval.asp?ma=VIN01102%26ti=Starfandi+eftir+atvinnugreinum%2C+kyni+og+b%FAsetu+1991%2D2008%2C+%CDSAT95+%28NACE+Rev%2E+1%29+%26path=../Database/vinnumarkadur/rannsoknir/%26lang=3%26units=Fjöldi>
- Ingibjörg Elsa Guðmundsdóttir. (2010). Fræðslumiðstöð atvinnulífsins á áttunda starfsári. *Gátt: ársrit um fullorðinsfræðslu og starfsmenntun, 98–113*.
- Sólrún Bergþórsdóttir (Framleiðandi). (2010). *Þitt val – Þín leið. Náms- og Starfsráðgjöf fyrir Sjómenn* (mynddiskur). Undraland Kvikmyndir.

UM HÖFUNDINN

Sólrún Bergþórsdóttir starfar sem náms- og starfsráðgjafi hjá Visku – Fræðslu- og símenntunarmiðstöð Vestmannaeyja og Framhaldsskólanum í Vestmannaeyjum. Hún hefur lokið BA-prófi í ensku, auk kennsluréttinda á leikskóla-, grunnskóla- og framhaldsskólastigi. Einnig hefur hún lokið MA-prófi í náms- og starfsráðgjöf frá Háskóla Íslands. Hún hefur allan sinn starfsferil starfað við kennslu, verkefnastjórn og ráðgjöf.

ABSTRACT

The purpose of this study was to explore fishermen's perception and attitude towards work, education, school and career counselling, and also to find out what possibilities they see to educate themselves alongside work. This research is qualitative, based on six half-structured interviews and one interview with a focus group. Interviewees were deckhands and cooks from various parts of the country, five men and one woman from the age of 22 to 49, and the focus group contained representatives of all jobs at sea. The results show that the participants' perception and attitude were characterized by a complex intertwining of internal and external influences.